

طراحی و تعیین اثربخشی مدل روانشناسی اخلاقی بر خویشتن‌نگری و رفتار اخلاقی در بین دانش‌آموزان قلدر

تورج سرابی اصل: دانشجوی دکتری روانشناسی تربیتی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

معصومه آزموده: استادیار، گروه روانشناسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران (* نویسنده مسئول) Mas_azemod@yahoo.com

شهرام واحدی: استاد، گروه علوم تربیتی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

شعله لیورجانی: استادیار، گروه روانشناسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

چکیده

کلیدواژه‌ها

روانشناسی اخلاقی،
قلدری دانش‌آموزان،
استدلال اخلاقی،
خویشتن‌نگری،
رفتار اخلاقی

زمینه و هدف: مطالعه حاضر با هدف طراحی مدل روانشناسی اخلاقی و تعیین اثربخشی آن بر خویشتن‌نگری و رفتار اخلاقی در بین دانش‌آموزان قلدر دوره دوم متوسطه شهر تبریز انجام شد.

روش کار: پژوهش حاضر از روش اکتشافی متوالی بود که در دو مرحله انجام شد. در بخش کیفی با هدف شناسایی ابعاد و شاخص‌های اخلاقی مؤثر بر قلدری، از روش فراترکیب استفاده گردید که در آن با استفاده از روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو و با بررسی در منابع اطلاعاتی و مقالات علمی ده سال اخیر ۵۶ منبع برای تجزیه و تحلیل نهایی انتخاب شد. در بخش کمی به منظور اعتبارسنجی ابعاد و شاخص‌ها از منظر خبرگان از روش دلفی فازی استفاده شد. در این بخش شاخص‌ها و ابعاد در اختیار ۱۲ خبره قرار گرفت.

یافته‌ها: بر اساس یافته‌های این تحقیق مدل روانشناسی اخلاقی در ۵ بعد (عوامل روانشناختی اخلاقی فردی، عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط با همسالان، عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط با والدین، عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط با مدرسه و عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط به محل زندگی) و ۲۰ شاخص شناسایی شد که در بخش دلفی توسط ۱۲ خبره مورد تأیید قرار گرفت و در نهایت مدل تحقیق ارائه شد.

نتیجه‌گیری: از این نتایج می‌توان نتیجه گرفت این تحقیق می‌تواند مدلی در حوزه مشاوره روانشناسی اخلاقی به روانشناسان ارائه دهد.

تعارض منافع: گزارش نشده است.

منبع حمایت‌کننده: حامی مالی ندارد.

شیوه استناد به این مقاله:

Sarabi Asl T, Azmodeh M, Vahedi S, Livarjani S. Designing and Determining the Effectiveness of the Moral Psychology Model on Self-View and Moral Behavior Among Bully Students. Razi J Med Sci. 2024(17 Jan);30.169.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

*انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با [CC BY-NC-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0) صورت گرفته است.

Designing and Determining the Effectiveness of the Moral Psychology Model on Self-View and Moral Behavior Among Bully Students

Toraj Sarabi Asl: PhD Student in Educational Psychology, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

Masoumeh Azmodeh: Assistant Professor, Department of Psychology, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran
(*Corresponding author) Mas_azemod@yahoo.com

Shahram Vahedi: Professor, Department of Education, University of Tabriz, Tabriz, Iran

Sholeh Livarjani: Assistant Professor, Department of Psychology, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

Abstract

Background & Aims: Bullying is one of the manifestations of communication violence that occurs in a specific context and social relationship and in many forms. Intentional and voluntary violent behavior, in which a person or people, another person in a situation where there is some kind of power imbalance, abuse repeatedly and with the aim of hurting. The present study was conducted with the aim of designing a model of moral psychology and determining its effectiveness on self-view and moral behavior among bullied students in the second year of high school in Tabriz.

Methods: The current research was a sequential exploratory method that was carried out in two stages. In the qualitative part, with the aim of identifying the dimensions and ethical indicators effective on bullying, a meta-composite method was used, which, using the seven-step method of Sandelowski and Barso, and by examining the information sources and scientific articles of the last ten years, 56 sources were analyzed. The final one was selected. In the quantitative section, the fuzzy Delphi method was used to validate dimensions and indicators from the perspective of experts. In this section, indicators and dimensions were provided to 12 experts. The current research method is practical in terms of its purpose and in terms of development method, which has been done in a mixed and sequential manner (qualitative and quantitative). In the qualitative part, the meta-composite method was used in order to identify the dimensions of the moral psychology model. Therefore, the statistical population of this section is databases, international prestigious journals, and all the research conducted in the field of studies related to bullying and the moral factors that are effective in it, which have been published by researchers in prestigious scientific journals in the last ten years. A study has been published. The sampling method in this section was targeted or criteria-based sampling. In this way, the studies that met the research criteria in the subject area have been selected as samples. The method of collecting data in the form of a library includes sampling from selective sources. In the quantitative part and in the first part, with the aim of validating the dimensions and in order to formulate the model, the fuzzy Delphi technique was used to collect the opinions of experts. Therefore, the statistical population of the first part of this research was formed by psychology experts, teachers, assistants, and principals of secondary schools in Tabriz, who were experts in the discussed field (bullying and moral factors effective in it), based on purposeful (judgmental) sampling. 12 people were selected. Experts are people who have at least ten years in the field of education and school management and have scientific works in this field in the form of books and

Keywords

Moral Psychology,
Student Bullying,
Moral Reasoning,
Self-View,
Moral Behavior

Received: 05/08/2023

Published: 16/01/2024

articles.

Results: Based on the findings of this research, the model of moral psychology in 5 dimensions (individual moral psychological factors, moral psychological factors related to peers, moral psychological factors related to parents, moral psychological factors related to school, and moral psychological factors related to the place of residence) and 20 indicators were identified, which were approved by 12 experts in the Delphi section, and finally, the research model was presented. After the initial coding process using Atlas ti software, the process of determining the themes began. In the first stage, similar codes were placed next to each other and formed the themes of the first level. During this phase, some code was at higher levels and it was possible to shred it. In this way, the codes were reviewed again and the process of determining the themes was constantly changing and forming. Based on the investigations, 22 first-level themes and 5 second-level themes were identified. According to the results, the main factors causing bullying behavior are individual factors, factors related to peers, factors related to parents, factors related to school, and factors related to the place of residence. The result of this section is presented in Table 1.

Conclusion: It is believed that ethics as a central sign is the discourses of research that have confirmed its major role in the occurrence of bullying behaviors, and this research in this respect emphasizes the positive role of moral psychology and confirms its influential role. Reducing bullying of students, can infer its effective role in reducing moral sensitivity and indifference, creative reasoning, and moral identity of students. As mentioned in the background of the studies related to the investigation of the influencing factors on bullying behaviors, some researchers have proposed concepts such as moral reasoning, which they draw as a manifestation of the moral situation. They admit Therefore, based on the findings of this research, considering the significant impact of the educational model on the moral reasoning of these students, it can be concluded that moral reasoning, as one of the complex elements of the moral system of people, is affected by the education of the extractive model of the research. It is divided into 5 general components individual moral psychological factors, moral psychological factors related to peers, moral psychological factors related to parents, moral psychological factors related to school, and moral psychological factors related to the place of residence. The results of metacombination studies clearly show the complex interactions and relationships of different dimensions with each other. Therefore, the need to pay attention to each of the dimensions about other ethical dimensions will be an undeniable necessity. From these results, it can be concluded that this research can provide psychologists with a model in the field of moral psychology counseling.

Conflicts of interest: None

Funding: None

Cite this article as:

Sarabi Asl T, Azmodeh M, Vahedi S, Livarjani S. Designing and Determining the Effectiveness of the Moral Psychology Model on Self-View and Moral Behavior Among Bully Students. *Razi J Med Sci.* 2024(17 Jan);30.169.

Copyright: ©2024 The Author(s); Published by Iran University of Medical Sciences. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

*This work is published under CC BY-NC-SA 4.0 licence.

مقدمه

قلدری بعنوان یکی از جلوه‌های خشونت ارتباطی است که در بافت و ارتباط اجتماعی مشخصی و با اشکال متعددی بروز می‌یابد. رفتار خشونت آمیز عمدی و ارادی، که در آن فرد یا افرادی، فردی دیگر را در شرایطی که نوعی عدم تعادل قدرت وجود دارد به صورت مکرر و با هدف صدمه زدن، مورد آزار قرار می‌دهند (۱). بر این اساس و طبق تعریف کلاسیک الویوس (Olweus) رفتارهای قلدری با چهار مولفه اصلی ارادی و عمدی بودن، مداومت داشتن، عدم توازن قدرت بین طرفین درگیر و وقوع در گروه‌های اجتماعی آشنا شناخته می‌شود (۲). قلدری دارای اشکال متعددی است که می‌توان آن را در دو دسته قلدری مستقیم یا آشکار (مانند محرومیت فیزیکی، کلامی، تخریب اموال و...) و قلدری غیر مستقیم یا پنهان (مانند شایعه پراکنی، افشا کردن راز و...) تقسیم بندی نمود (۳). همچنین نقش افراد در این فرایند می‌تواند قلدر، قربانی، قلدر-قربانی و ناظر باشند (۴). رفتارهای قلدری به‌عنوان یکی از عوامل مخمل تحصیلی و بهزیستی دانش‌آموزان به دلیل تبعات منفی خود، کانون توجه بسیاری از روانشناسان تربیتی بوده است، از تبعات منفی کوتاه مدت آن می‌توان به اضطراب، افسردگی و عزت نفس پایین، تمایل به خودکشی، احساس خودکارآمدی کمتر، مدرسه‌گریزی، افت تحصیلی و از آثار بلندمدت آن می‌توان به خطر علائم بیرونی‌سازی، جرم و جنایت و سومصرف مواد مخدر اشاره نمود. در برخی موارد نیز دانش‌آموزان بر اثر شدت اثرات آن نیازمند توجه و آموزش‌های ویژه می‌گردند (۵). در ایران برخی از پژوهش‌ها مؤید وجود بالای رفتارهای قلدری در مدارس بوده است. پژوهش‌های صورت گرفته در داخل، نرخ شیوع قلدری را از ۲۶٪ تا بالاتر از ۵۴٪ گزارش داده‌اند (۶). همچنین فرا تحلیل‌های صورت گرفته، درگیری ۲۴ تا ۹۸ درصدی دانش‌آموزان به عنوان قربانی تایید کردند (۷، ۸) پژوهش نانسِل (Nansel) (۲۰۰۱) در ۲۵ کشور جهان و بر روی ۱۱۰/۰۰۰ دانش‌آموز مقطع ابتدای ۶ تا ۱۰ سال نشان داد که شیوع رفتار قلدرانه در مدارس کشورهای مختلف جهان متفاوت است و از ۹٪ در سوئد تا ۵۴٪ در لیتوانی متغیر است. با توجه به شیوع بالای قلدری در

مدارس، این موضوع در حال حاضر به‌عنوان یک مسئله فراگیر بین‌المللی مطرح و به سمت تدوین برنامه‌های تلفیقی و جامع ضد قلدری که شامل گروه‌های مختلف دانش‌آموزان، معلمان، کارکنان و عوامل مختلف مدرسه و البته والدین باشد گرایش پیدا کرده است. از جمله این مداخلات می‌توان به برنامه ضد قلدری الویوس (OBPP) در نروژ، برنامه ملی ضد قلدری در فنلاند (KIVA) و برنامه‌های پیشگیرانه قلدری در کانادا و آمریکا اشاره نمود. با این وجود تحقیقات بیشتری به منظور فهم و تشخیص قلدری نیاز است، محققین گام‌های مثبتی را در مورد فهم این پدیده و عوامل مؤثر بر آن برداشته‌اند و عوامل مختلفی برای بروز چنین پدیده‌های یافت شده است. برای مثال برخی شخصیت قربانی، شخصیت قلدر و محیط (۹). عده‌ای اثر میانجی روابط با والدین، معلمان و همسالان (۱۰-۱۲) را عامل بروز آن می‌دانند. دسته‌ای از محققین برای مثال آلبرت بندورا (۲۰۱۶) با طرح گسست اخلاقی و بی‌تفاوتی اخلاقی، آن را عامل اصلی چنین پدیده‌ای می‌داند. همچنان که پژوهش‌های جینی (Gini) و همکاران (۲۰۱۴) مکانیسم بی‌تفاوتی اخلاقی رابه عنوان یک پیش‌بینی کننده قوی قلدری تایید می‌کنند. همچنین مطالعات کیلر (Killer) و همکاران (۲۰۱۹) و مطالعه مداخله محور گلدبرگ (Goldberg) (۲۰۱۷) رابطه مثبت مکانیسم‌های بی‌تفاوتی اخلاقی و قلدری در گروه‌های سنی کودکان و نوجوانان را تایید می‌کنند. عده‌ای نیز با طرح استدلال اخلاقی (۱۳، ۱۴) قضاوت اخلاقی (۱۵)، هویت اخلاقی (۱۴) به عاملیت اخلاق و نقش آن در قلدری اذعان دارند. روانشناسی اخلاق به خاطر تسلط رویکرد شناختی اجتماعی بندورا و تئوری شناختی کلبرگ و پیازه تا مدت‌های مدیدی اخلاقیات صرفاً در نوع استدلال اخلاقی خلاصه شده است و گفته می‌شود که میان رفتار و استدلال اخلاقی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. به تعبیر دیگر، در نظریه‌های اولیه مربوط به رشد اخلاقی، رفتار اخلاقی همسان با مرحله استدلال اخلاقی در فرد استنباط می‌شود. رفتار اخلاقی، بخش مهمی از علم اخلاق را تشکیل می‌دهد که از آن به «اخلاق عملی» در مقابل «اخلاق نظری» تعبیر می‌شود. از این‌رو تحلیل مباحث کاربردی و اخلاق عملی مربوط به رفتار انسان در ارتباط

آماري این بخش پایگاه‌های داده، مجلات معتبر بین‌المللی و تمامی پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه مطالعات مربوط به قلدری و عوامل اخلاقی مؤثر در آن بوده است که در ده سال اخیر توسط پژوهشگران و محققین در مجلات معتبر علمی و پژوهشی منتشر شده است. روش نمونه‌گیری در این بخش، بصورت نمونه‌گیری هدف دار یا ملاک محور بوده است. بدین صورت که مطالعاتی که در حوزه موضوع مطروحه ملاک‌های مورد تحقیق را تأمین نمودند بعنوان نمونه انتخاب شده است. روش گردآوری داده‌ها نیز بصورت کتابخانه‌ای، شامل فیش‌برداری از منابع گزینشی می‌باشد. در بخش کمی و در قسمت نخست آن با هدف اعتبارسنجی ابعاد و به منظور تدوین مدل، از تکنیک دلفی فازی برای تجمیع نظرات خبرگان استفاده گردید. از این رو جامعه آماری قسمت نخست این بخش از پژوهش را متخصصان روانشناسی، دبیران، معاونین و مدیران مدارس متوسطه تبریز تشکیل دادند که در زمینه مورد بحث (قلدری و عوامل اخلاقی مؤثر در آن) صاحب نظر بودند که بر اساس نمونه‌گیری هدف‌دار (قضاوتی) ۱۲ نفر انتخاب شد. خبرگان افرادی هستند که حداقل ده سال در زمینه آموزش و مدیریت مدارس را داشته و در این زمینه دارای تألیفات علمی در قالب کتاب و مقاله هستند.

یافته‌ها

به منظور انجام فراترکیب پژوهش حاضر از روش هفت مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو (۲۰۰۳) استفاده شد. مراحل یا گام‌های هفتگانه انجام شده در این پژوهش، عبارتند از:

گام نخست: تنظیم سؤال تحقیق

در گام نخست مرحله فراترکیب، لازم بود به منظور تعیین محدوده پژوهش و رفع ابهامات بعدی به پرسش‌های کلی در این زمینه پاسخ داده شود. در جدول یک سؤالات مربوط به مولفه‌های آنها بیان شده است. بدین ترتیب، تنها آثاری باید مطالعه گنجانده شوند که در آنها بیشتر به شناسایی عوامل تأثیرگذار در رفتارهای قلدری با توجه به ابعاد اخلاقی پرداخته باشد. با توجه به اینکه بسیاری از پژوهش‌ها به بررسی تأثیرات مختلف فردی،

با «خود» ضروری است. با توجه به این مهم چند نکته درباره رفتار اخلاقی ضروری است. از آنجا که رفتارهای اخلاقی در زمره رفتارهای غیر بازتابی یا کنش هستند، ماهیتی ارتباطی دارند، یعنی با عوامل و ابعاد دیگری در ارتباط هستند. به عبارت روشن‌تر، کنش‌ها در ارتباط فاعل با خود (که شامل سیستم‌های پیچیده‌ای از هویت، شناخت‌های اخلاقی، هیجانات اخلاقی، ...) صادر می‌شوند (۸). با این وصف در علم اخلاق، رفتارهای اخلاقی را می‌توان در تعاملات پیچیده روانی و اجتماعی «خود» فرد با محیط فرد جستجو کرد. از این رو هویت اخلاقی به عنوان متغیرهای واسطه‌ای بین فرد و محیط در نظر گرفته می‌شود. با توجه به مباحث مطرح شده و تنوع رویکردهای پژوهشی نسبت به مقوله قلدری، ضرورت تدوین یک مدل جامع بر اساس روانشناسی اخلاقی با در نظر داشتن رویکردهای پیشین و تلفیق آن در جهت ایجاد رویکرد جامع و مؤثر بیش از گذشته احساس می‌شود. چرا که این مدل بر اساس تنوع دیدگاه‌های خود، هم می‌تواند نظام یکپارچه‌ای را برای تدوین برنامه‌های پیشگیرانه و مداخله‌گرایانه در جهت مقابله با قلدری در مدارس فراهم سازد و هم می‌تواند با ضرورت یکپارچگی ابعاد مختلف اخلاقی، دیدگاه و نگرش منسجم‌تری نسبت نقش روانشناسی اخلاق در موضوع قلدری و سایر ضوابط مرتبط با اخلاق را معرفی نماید. با درک ضرورت یکپارچه‌نگری و تجمیع تحقیقات مرتبط با اخلاق و قلدری، لازم است که مدلی استخراجی، افزون بر نقش مؤثر آن در تعدیل رفتارهای قلدری، در کاهش نقوض اخلاقی مربوط به هر از ابعاد اخلاقی نقش سازنده داشته باشد. بدین منظور افزون بر قلدری، سه بعد مهم اخلاقی شامل استدلال، خودپنداره و رفتار اخلاقی از بعد اثرگذاری مدل استخراجی مورد توجه است.

روش کار

روش تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش توسعه‌ای است که به صورت آمیخته متوالی (کیفی و کمی) انجام شده است. در بخش کیفی از روش فراترکیب به منظور شناسایی ابعاد مدل روانشناسی اخلاقی استفاده گردید. از این رو، جامعه

داخلی و خارجی شده ۳۲۱ مدرک برای تحلیل فراترکیب موضوع مورد بررسی انتخاب گردید.

گام سوم: جست و جو و انتخاب متون مناسب

در این مرحله از بین ۳۲۱ مقاله، با حذف عناوین نامرتبط (۶۸) حذف چکیده نامرتبط (۴۳)، حذف محتوای نامربوط (۲۱)، حذف روش‌های نامرتبط (۳۸) و در نهایت ۵۶ منبع انتخاب شدند.

گام چهارم: استخراج اطلاعات متون

در این مرحله با توجه به ماهیت موضوع و منابع گردآوری شده، با انتخاب ۹ روش اشاره شده در روش ساندلوفسکی و بارسو، از تحلیل تحلیل مضمون به عنوان روش مورد استفاده برای استخراج اطلاعات از منابع نهایی استفاده شد. از این رو، ابتدا کلیه مولفه‌ها از طریق فرآیند کدگذاری باز استخراج و سپس بر اساس فرآیند کدگذاری گزینشی، کلیه مولفه‌ها بر اساس مفاهیم مشترک دسته بندی شدند؛ از این رو با توجه به فرآیند کدگذاری حاصل از مرحله اول، در این بخش به هریک از سؤالات پاسخ داده شد.

شخصیتی و هیجانی و ... در بروز رفتارهای قلدری پرداخته اند، طبیعی است که این دسته از مطالعات از حیطة بررسی کنار گذاشته شده‌اند.

گام دوم: مرور پیشینه به شکل نظام مند

جامعه آماری این پژوهش، شامل کلیه تحقیقات انجام شده در حوزه مورد بررسی است. از این رو جستجوی نظامند منابع بر اساس کلید واژه «عوامل اخلاقی مؤثر در قلدری»، بود که از بین کلیه مقالات علمی معتبر از طریق پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی از جمله Magiran، Google، Sid، Normags، پرتال جوامع انسانی، پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران IRANDOC و جویسگر فارسی علم نت و همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی در خارج از جمله Psycho Info، Emerlad، Pubmed، Science Direct، Scopus که بر اساس زمانی تا آخر فروردین ماه ۱۴۰۱ صورت گرفته است. تلاش وافر علمی و از مستندات علمی بهره گرفته اند استفاده شود. بر اساس جست و جوی گسترده در پایگاه‌های علمی

جدول ۱- مضمون‌های مرتبط با عوامل روانشناختی مؤثر بر ایجاد رفتار قلدری دانش‌آموزان

مضمون سطح سوم	مضمون سطح دوم	مضمون سطح اول	منبع
عوامل اصلی ایجاد رفتار قلدری	عوامل روانشناختی اخلاقی فردی	خلق و خوی فردی	C1-C4-C8-C9-C56
		صلاحیت اجتماعی	C2-C27-C33
		خستگی عاطفی	C3-C7-C18, C5, C20
		انزوای اجتماعی	C3-C6, C10
	عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط با همسالان	قرار گرفتن در معرض تهاجم، خشونت آمیز، همسالان بزهکار	C4-C7
		داشتن حداقل یک دوست صمیمی	C28-C29
		پشتیبانی همسالان	C17-C21
	عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط با والدین	عدم تعامل با والدین	C50-C52
		درگیری والدین	C26-C27
		استفاده والدین از مواد مخدر و الکل	C30-C32
		خشونت خانگی	C35-C37
		والدین در زندان	C40-C43-48
		بدرفتاری با کودک	C15-C28
	عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط با مدرسه	جو مدرسه	C27-C29
		احساس تعلق دانش‌آموزان به مدرسه	C30-C35
		درجه احترام و رفتار منصفانه	C53-C53-C57
		نظارت خوب بزرگسالان	C5-C7-C9
		آگاهی و پاسخگویی مسئولین مدرسه	C5-C17-C23-C37
		ایمنی و امنیت محله	C41-C46
	عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط به محل زندگی	ارتباط با بزرگسالان در همسایگی	C19-C22-C27-C39

گام پنجم: تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌های کیفی

نماد	عوامل
A1	آموزش خودمدریتی (کنترل خشم و خویشننگری)
A2	تعهد به اهداف آینده
A3	آموزش رفتار جرئت مندانه
A4	افزایش باور و اعتقادات فردی
A5	آموزش حرمت به خود
A6	افزایش دلبستگی به والدین
A7	تعاملات ملوم و محبت آمیز والدین و فرزند
A8	آموزش والدین
A9	والدین حمایتی و الگوسازی مثبت روابط
A10	دوستی نزدیک و مثبت با همسالان
A11	آموزش دوست یابی و ارزش دوست
A12	آموزش دانش آموزان در زمینه رفتارهای اخلاقی
A13	افزایش دلبستگی دانش آموز با معلم
A14	آموزش مسئولین مدرسه با نشانه‌های قلدری و کنترل آن
A15	ملازمت فراگیر، پرورشی و ایمن
A16	معلمان و کارکنان مدرسه متعهد و پاسخگو
A17	هنجارها و باورهای فرهنگی با جنبه اجتماعی و بدون خشونت
A18	فرهنگ سازی رفع تبعیض‌های قومی و نژادی
A19	ایجاد محله‌های امن
A20	ایجاد مشغولیت و درگیرهای مثبت اجتماعی

پس از فرآیند کدگذاری اولیه با استفاده از نرم افزار Atlas ti، فرآیند تعیین مضامین آغاز گردید. در مرحله نخست کدهای مشابه در کنار یکدیگر قرار گرفتند و مضامین سطح اول را تشکیل دادند. در حین این مرحله، برخی از کدها در سطوح بالاتری قرار داشتند و امکان خرد کردن آن‌ها وجود داشت. به این ترتیب کدها مجدداً مورد بازبینی قرار گرفته و فرآیند تعیین مضامین مدام در حال تغییر و شکل‌گیری بود. براساس بررسی‌های انجام شده، ۲۲ مضمون سطح اول و ۵ مضمون سطح دوم شناسایی شد. با توجه به نتایج حاصله، عوامل اصلی ایجاد رفتار قلدری عبارتند از: عوامل فردی، عوامل مرتبط با همسالان، عوامل مرتبط با والدین، عوامل مرتبط با مدرسه و عوامل مرتبط با محل زندگی بود نتیجه این بخش در جدول ۱ ارائه شده است. در ادامه براساس سؤالات تحقیق به کدگذاری و دسته‌بندی آنها پرداخته شده است.

گام ششم: کنترل کیفیت

در این مرحله به منظور اطمینان از کنترل مفاهیم استخراجی از مقایسه نظرات دو خبره استفاده شد و نتایج با شاخص کاپا کوهن (۱۹۶۰) مورد سنجش قرار گرفت که مقدار بدست آمده ۰/۷۶ بود که نشان دهنده ۷۶ درصد توافق بین ارزشیابان در کدگذاری‌ها بود.

گام هفتم

در این مرحله از روش فراترکیب، یافته‌های حاصل از مراحل قبل ارائه و محتوی پژوهش به طور نظاممند و کمی توصیف می‌شوند. به این منظور برای غربال و تایید یافته‌های فراترکیب از روش دلفی فازی استفاده شد.

روش پژوهش کمی (روش دلفی فازی)

برای غربالگری و حصول اطمینان از اهمیت شاخص‌های شناسایی شده و انتخاب شاخص‌های نهایی از روش دلفی فازی استفاده شده است. به این صورت که در مرحله اول دلفی فازی مصاحبه‌های نیمه ساختارمند بر مبنای مولفه‌های مستخرج از روش فراترکیب آماده شد و به دنبال آن طیف هفت درجه فازی برای ارزش‌گذاری شاخص‌ها تعیین گردید. برای فازی‌سازی دیدگاه خبرگان، از طیف هفت درجه‌ای چنج و همکاران (۲۰۰۹) استفاده شده است.

برای سنجش اهمیت شاخص‌ها از دیدگاه خبرگان، از پاسخ‌دهندگان خواسته شد که بر اساس طیف هفت درجه اهمیت هریک شاخص که در جدول ۲ را مشخص کنند.

(۱) راند اول دلفی

همانطور که در جدول ۳ ارائه گردید مقدار فازی‌زدایی هیچ یک از شاخص‌ها کمتر از ۰/۷ نشده است. از این رو تمامی شاخص‌های راند مورد تایید قرار گرفت.

(۲) راند دوم تکنیک دلفی

تحلیل دلفی فازی برای شاخص‌ها در راند دوم ادامه پیدا کرد. در این مرحله ۲۰ شاخص براساس دیدگاه ۱۲ خبره مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج حاصل از دلفی فازی در راند دوم در جدول ۴ گزارش شده است: در راند دوم نیز همانطور که در جدول ۴ ارائه گردید مقدار فازی‌زدایی هیچ یک از شاخص‌ها کمتر از ۰/۷ نشده است. از این رو تمامی شاخص‌های راند مورد تایید قرار گرفت و هیچ عاملی حذف نشد.

جدول ۳- فازی سازی دیدگاه پنل خبرگان برای هریک از شاخص‌های تحقیق

شاخص‌ها	کران پایین	مقدار محتمل	کران بالا	مقدار قطعی	نتیجه راند ۱
A1	۰/۷۴۸	۰/۸۹۸	۰/۹۶۹	۰/۸۷۳	پذیرش
A2	۰/۶۱۰	۰/۷۷۹	۰/۸۹۴	۰/۷۶۱	پذیرش
A3	۰/۶۰۲	۰/۷۶۰	۰/۸۷۱	۰/۷۴۴	پذیرش
A4	۰/۸۲۹	۰/۹۵۴	۰/۹۹۲	۰/۹۲۵	پذیرش
A5	۰/۶۳۳	۰/۸۰۴	۰/۹۰۶	۰/۷۸۱	پذیرش
A6	۰/۷۹۲	۰/۹۲۹	۰/۹۹۲	۰/۹۰۴	پذیرش
A7	۰/۶۲۱	۰/۷۶۹	۰/۸۶۷	۰/۷۵۲	پذیرش
A8	۰/۷۷۱	۰/۹۱۷	۰/۹۸۳	۰/۸۹۰	پذیرش
A9	۰/۷۳۳	۰/۸۹۴	۰/۹۷۱	۰/۸۶۶	پذیرش
A10	۰/۷۰۶	۰/۸۷۱	۰/۹۶۵	۰/۸۴۷	پذیرش
A11	۰/۶۴۶	۰/۷۹۸	۰/۸۹۰	۰/۷۷۸	پذیرش
A12	۰/۶۰۴	۰/۷۵۴	۰/۸۵۴	۰/۷۳۸	پذیرش
A13	۰/۶۸۱	۰/۸۳۳	۰/۸۳۳	۰/۸۲۳	پذیرش
A14	۰/۶۳۳	۰/۷۹۶	۰/۹۱۳	۰/۷۷۷	پذیرش
A15	۰/۶۸۱	۰/۸۳۳	۰/۹۲۳	۰/۸۱۳	پذیرش
A16	۰/۶۶۰	۰/۸۲۵	۰/۹۲۳	۰/۸۰۳	پذیرش
A17	۰/۸۳۳	۰/۹۵۶	۰/۹۶۶	۰/۹۲۸	پذیرش
A18	۰/۷۷۱	۰/۹۱۷	۰/۹۸۳	۰/۸۹۰	پذیرش
A19	۰/۶۴۶	۰/۷۹۸	۰/۸۹۰	۰/۷۷۸	پذیرش
A20	۰/۸۱۵	۰/۹۴۴	۰/۹۹۶	۰/۹۱۸	پذیرش

جدول ۴- میانگین فازی و غربالگری فازی شاخص‌ها (راند دو)

شاخص‌ها	کران پایین	مقدار محتمل	کران بالا	مقدار قطعی	نتیجه راند ۲
A1	۰/۷۴۸	۰/۸۹۸	۰/۹۶۹	۰/۸۷۳	پذیرش
A2	۰/۶۴۶	۰/۷۹۸	۰/۸۹۰	۰/۷۷۸	پذیرش
A3	۰/۶۱۰	۰/۷۷۹	۰/۸۹۴	۰/۷۶۱	پذیرش
A4	۰/۶۰۲	۰/۷۶۰	۰/۸۷۱	۰/۷۴۴	پذیرش
A5	۰/۸۲۹	۰/۹۵۴	۰/۹۹۲	۰/۹۲۵	پذیرش
A6	۰/۵۶۹	۰/۷۵۶	۰/۸۹۸	۰/۷۴۱	پذیرش
A7	۰/۶۳۳	۰/۸۰۴	۰/۹۰۶	۰/۷۸۱	پذیرش
A8	۰/۷۹۲	۰/۹۲۹	۰/۹۹۲	۰/۹۰۴	پذیرش
A9	۰/۷۷۱	۰/۹۱۷	۰/۹۸۳	۰/۸۹۰	پذیرش
A10	۰/۷۳۳	۰/۸۹۴	۰/۹۷۱	۰/۸۶۶	پذیرش
A11	۰/۷۰۶	۰/۸۷۱	۰/۹۶۵	۰/۸۴۷	پذیرش
A12	۰/۶۴۶	۰/۷۹۸	۰/۸۹۰	۰/۷۷۸	پذیرش
A13	۰/۶۰۴	۰/۷۵۴	۰/۸۵۴	۰/۷۳۸	پذیرش
A14	۰/۶۳۳	۰/۷۹۶	۰/۹۱۳	۰/۷۷۷	پذیرش
A15	۰/۶۸۱	۰/۸۳۳	۰/۹۲۳	۰/۸۱۳	پذیرش
A16	۰/۶۶۰	۰/۸۲۵	۰/۹۲۳	۰/۸۰۳	پذیرش
A17	۰/۸۳۳	۰/۹۵۶	۰/۹۶۶	۰/۹۲۸	پذیرش
A18	۰/۷۷۱	۰/۹۱۷	۰/۹۸۳	۰/۸۹۰	پذیرش
A19	۰/۶۴۶	۰/۷۹۸	۰/۸۹۰	۰/۷۷۸	پذیرش
A20	۰/۶۸۱	۰/۸۳۳	۰/۸۳۳	۰/۸۱۳	پذیرش

۳) پایان راندهای تکنیک دلفی

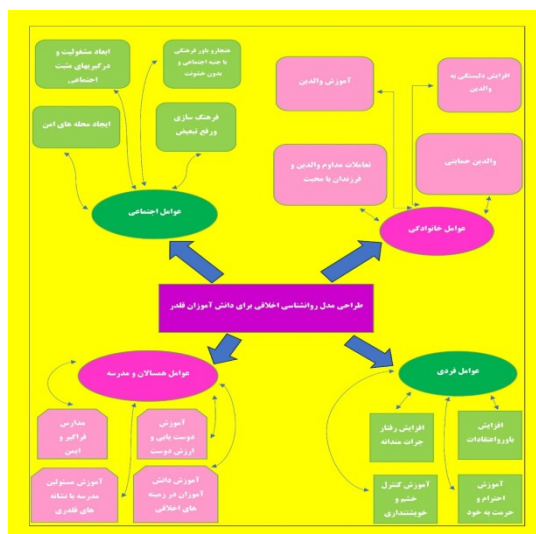
امتیازات سوالات دو راند آخر باهم مقایسه شوند. در صورتیکه اختلاف بین دو مرحله از حد آستانه خیلی کم (۰/۲) کوچکتر باشد در این صورت فرایند نظرسنجی متوقف می‌شود.

باتوجه به اینکه در راند دوم هیچ سوالی حذف نشد که این خود نشانه‌ای برای پایان راندهای دلفی است. بطور کلی یک رویکرد برای پایان دلفی آن است که میانگین

جدول ۵- اختلاف نتایج راند اول و دوم

نتیجه راند اول	نتیجه راند دوم	اختلاف	نتیجه
A1	۰/۸۷۲	-۰/۰۳۲	پذیرش
A2	۰/۷۷۸	-۰/۰۴	پذیرش
A3	۰/۷۶۱	-۰/۱۶۷	پذیرش
A4	۰/۷۴۴	-۰/۰۳۳	پذیرش
A5	۰/۹۲۵	-۰/۱۲۲	پذیرش
A6	۰/۷۴۱	-۰/۱۴۹	پذیرش
A7	۰/۷۸۱	-۰/۱۳۷	پذیرش
A8	۰/۹۰۴	-۰/۰۳۸	پذیرش
A9	۰/۸۹۰	-۰/۰۴۲	پذیرش
A10	۰/۸۶۶	-۰/۰۱۹	پذیرش
A11	۰/۸۴۷	-۰/۰۴۹	پذیرش
A12	۰/۷۷۸	۰	پذیرش
A13	۰/۷۳۸	-۰/۰۰۳	پذیرش
A14	۰/۷۷۷	-۰/۰۳۶	پذیرش
A15	۰/۸۱۳	-۰/۱۱۵	پذیرش
A16	۰/۸۰۳	-۰/۰۲۵	پذیرش
A17	۰/۹۲۸	-۰/۱۹۷	پذیرش
A18	۰/۸۹۰	-۰/۱۸۲	پذیرش
A19	۰/۷۷۸	-۰/۱۵۴	پذیرش
A20	۰/۸۱۳	-۰/۰۱۴	پذیرش

شکل ۱- مدل نهایی پژوهش

بحث

نتایج فراترکیب پژوهش حاضر از بین ۵۶ مطالعه مورد انتخاب، ۲۰ بعد آموزش حرمت به خود، افزایش دلبستگی به والدین، تعاملات مداوم و محبت‌آمیز والدین و فرزند، آموزش والدین، والدین حمایتی و الگوسازی مثبت روابط، دوستی نزدیک و مثبت با همسالان (۷)، آموزش دوستیابی و ارزش دوست، آموزش دانش‌آموزان در زمینه رفتارهای اخلاقی،

براساس نتایج مندرج در جدول ۵ مشخص گردید که در تمامی موارد اختلاف کوچکتر از ۰/۲ است بنابراین می‌توان راندهای دلفی را به پایان برد. بنابراین براساس موارد بیان شده مدل طراحی شده روانشناسی اخلاقی برای دانش‌آموزان قلدر در نرم افزار در شکل زیر بیان شده است.

گردید عده‌ای از محققین با طرح مفاهیمی همچون استدلال اخلاقی که آن را بعنوان نمودی از وضعیت اخلاقی ترسیم می‌کنند، به نقش تاثیرگذار و اساسی آن در بروز قلدری اذعان دارند. فلذا بر اساس یافته‌های این پژوهش با توجه به تاثیر معنادار مدل آموزشی در استدلال اخلاقی این دانش‌آموزان، می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که استدلال اخلاقی نیز بعنوان یکی از عناصر پیچیده سیستم اخلاقی افراد، متأثر از آموزش مدل استخراجی پژوهش بوده است. همچنین یافته‌های این پژوهش با پژوهش‌هایی که گسست اخلاقی و بی‌تفاوتی اخلاقی را به عنوان عامل اصلی و مهم قلدری می‌دانند نیز همسو است. از این رو این پژوهش با پژوهش‌های مالتی (Malti) و همکاران (۲۰۱۲) (۵)؛ یانگ (Yang) و همکاران (۲۰۲۱) (۱۱)، وانگ (Wang) (۲۰۱۶) (۱۴) همسو است.

در مجموع می‌توان بیان کرد که مدل آموزشی روانشناختی اخلاقی توانست افراد قلدر را در شناسایی بهتر هیجان‌های خود، مدیریت هیجان‌ها، همدلی با یکدیگر، هدفمندی در زندگی، خودآگاهی، اعتماد به نفس لازم در زمینه ارتباط برقرار کردن با دیگر دانش‌آموزان به صورت مثبت، تقویت عزت نفس و شناسایی نقاط ضعف و قوت خود و همچنین مدیریت خشم، اضطراب و استرس و پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی برای بالا بردن سازگاری خود کمک کند (۱۵). لذا در این تحقیق پیشنهاد می‌شود با عنایت به اینکه تأثیرگذارترین فرد در مقابله با قلدری در سطح مدرسه مدیران مدارس هستند پیشنهاد می‌شود به تمام مدیران در قالب یک دوره جامع ضد قلدری آموزش داده شود که چگونه در همان ابتدای سال تحصیلی با اقداماتی مانند تهیه و نصب قوانین و منشور ضد قلدری مدرسه، طرح مسئله برای معلمان و آموزش و درگیر کردن آنها برای مقابله با این پدیده، اطلاع‌رسانی به دانش‌آموزان و آموزش آنها با بهره‌گیری از نیروهای در اختیار از جمله مشاوره مدرسه یک جو مقابله با هرگونه قلدری را در فضای مدرسه ایجاد کنند (۸) و داشتن گواهی این آموزشها یکی از الزامات تصدی پست مدیریت شود.

پیشنهادات: برگزاری کارگاه‌های تخصصی ضد قلدری برای معلمان در قالب یک دوره ضمن خدمت نیز می‌تواند یکی از بهترین پیشنهادها در راستای مقابله با

افزایش دلبستگی دانش‌آموز با معلم، آموزش مسئولین مدرسه با نشانه‌های قلدری و کنترل آن، مدارس فراگیر پرورشی و ایمن، معلمان و کارکنان مدرسه متعهد و پاسخگو، هنجارها و باورهای فرهنگی با جنبه اجتماعی و بدون خشونت، فرهنگ سازی رفع تبعیض‌های قومی و نژادی، ایجاد محله‌های امن و ایجاد مشغولیت و درگیرهای مثبت اجتماعی را بعنوان مدل روانشناسی اخلاقی مؤثر در قلدری دانش‌آموزان معرفی می‌کند (۱۱) که در ۵ مولفه کلی عوامل روانشناختی اخلاقی فردی، عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط با همسالان، عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط با والدین، عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط با مدرسه، عوامل روانشناختی اخلاقی مرتبط به محل زندگی تقسیم‌بندی می‌شود. نتایج حاصل از مطالعات فراترکیب به وضوح نشان از تعاملات و ارتباط پیچیده ابعاد مختلف با یکدیگر است. فلذا ضرورت توجه به هر یک از ابعاد در ارتباط با سایر ابعاد اخلاقی ضرورتی انکارناپذیری خواهد بود (۳). مطابق با نتایج این پژوهش، قلدری بیشتر در آن دسته از دانش‌آموزان دیده می‌شود که از یک نارسایی رشد اخلاقی رنج می‌برند (۸). بطور کلی اخلاق منفی در پتانسیل فرد برای بروز رفتار پرخاشگرانه و قلدرانه و همچنین در ظرفیت آنها برای تعاملات اجتماعی منفی نقش اساسی دارد. بنابراین فردی که از نظر اخلاقی رشد مناسبی داشته است کمتر مستعد قلدری است. با توجه به معنادار بودن تفاوت رفتار اخلاقی دانش‌آموزان گروه کنترل و آزمایش می‌توان چنین استنباط و نتیجه‌گیری نمود که نگرش تک بعدی به عوامل مؤثر در بروز چنین پدیده‌های ناشی از ضعف در جامع‌نگری و نادیده گرفتن اخلاق به مثابه یک سیستم روانی پیچیده است (۸). تصور بر این است اخلاق بعنوان دال مرکزی، گفتمان‌های پژوهش‌هایی است که نقش عمده آن را در بروز رفتارهای قلدری را تایید نموده‌اند و این پژوهش از این حیث با پرننگ نمودن نقش مثبت روانشناسی اخلاق و تایید نقش تاثیرگذار آن در کاهش قلدری دانش‌آموزان، می‌تواند نقش تاثیرگذار خود را در کاهش حساسیت و بی‌تفاوتی اخلاقی، استدلال اخلاقی و هویت اخلاقی دانش‌آموزان استنباط نماید. همانطور که در پیشینه مطالعات مربوط به بررسی عوامل تاثیر گذار بر رفتارهای قلدری مطرح

2019;4(9):585-596.

7. Hymel S, Swearer SM. Four decades of research on school bullying: An introduction. *Am Psychol*. 2015;70:293-308.

8. Kann L, McManus T, Harris WA, Shanklin SL, Flint KH, Queen B, et al. Youth Risk Behavior Surveillance—United States, 2017. *Morbidity and Mortality Weekly Report Surveillance Summaries* (Washington, DC. 2018;8(67):1-114.

9. Johnson SL. An ecological model of workplace bullying: A guide for intervention and research. *Nurs Forum*. 2011;2(42):55-63.

10. Chai LXJ, Han Z. School bullying victimization and self-rated health and life satisfaction: the mediating effect of relationships with parents, teachers, and peers. *Child Youth Serv*. 2020;117.

11. Yang H. Family climate, social relationships with peers and teachers at school, and school bullying victimization among third grade students in elementary schools in Taiwan. *School Ment Health*. 2021:1-10.

12. UNESCO. Behind the numbers: Ending school violence and bullying. UNESCO Publishing. 2019.

13. Malti T, Gasser L, Gutzwiller-Helfenfinger E. Children's interpretive understanding, moral judgment, and emotion attributions: Relations to social behaviour. *Br J Dev Psychol*. 2010;2(28):275-92.

14. Wong X, Lei, L, Liu D, Hu H. Moderating effects of moral reasoning and gender on the relation between moral disengagement and cyberbullying in adolescents. *Pers Individ Differ*. 2016;98:244-9.

15. Thornberg R, Wänström L, Pozzoli T, Hong JS. Moral Disengagement and School Bullying Perpetration in Middle Childhood: A Short-Term Longitudinal Study in Sweden. *J School Violence*. 2019;4(18):585-96.

قلدری و بالطبع بهبود ادراک دانش‌آموزان از فضای کلاس درس باشد. به پژوهشگران پیشنهاد می‌گردد در بعد پژوهشی نیز با توجه باینکه این اولین برنامه ضد قلدری طراحی شده در ایران است پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های دیگری با همین برنامه در سایر مناطق کشور و در تعداد بیشتری از مدارس هم برای بررسی قابلیت تعمیم پذیری آن و هم برای بررسی اثربخشی آن بر متغیرهای وابسته و متعدد دیگر درون مدرسه‌ای انجام بگیرد. همچنین پیشنهاد می‌شود تشکیل کمیته‌ای تحت عنوان کمیته ضد قلدری مدرسه باهدف تشکیل جلسات منظم مرتبط با قلدری، بررسی وضعیت قلدری در مدرسه و پیگیری موارد اتفاق افتاده قلدری به صورت منظم و تهیه آیین‌نامه‌ای برای آن حاوی مواردی مانند مفاد تشکیل این جلسات و نیز اعضای این کمیته، و ابلاغ آن به تمامی مدارس جهت اجرایی‌کردن تشکیل جلسات این کمیته در دستور کار آموزش و پرورش قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

مدل آموزشی روانشناختی اخلاقی توانست افراد قلدر را در شناسایی بهتر هیجان‌های خود کمک کند.

References

- Schumann L, Craig W, Rosu A. Power differentials in bullying: Individuals in a community context. *J Interpers Violence*. 2014;5(29):846-65.
- Jones AM. Middle School Students' Perceptions of Bullying and the Effects of an Anti-Bullying Policy," Doctoral dissertation, Northeastern University, Boston, US. 2013.
- Olweus D, Solberg ME, Breivik K. Long-term school-level effects of the Olweus Bullying Prevention Program (OBPP). *Scand J Psychol*. 2018.
- Schütte K, Zimmermann F, Köller O. The role of domain-specific ability self-concepts in the value students attach to school. *Learn Individ Differ*. 2017;56:136-42.
- Malti TW, Petrin R, Brooks DS, Hamm JV, Lambert K, Gravell M. Bullying involvement and the school adjustment of rural students with and without disabilities. *J Emot Behav Disord*. 2012;20(1):19-37.
- Mishel R, Wänström L, Mozzoli T, Zhong JS. Moral Disengagement and School Bullying Perpetration in Middle Childhood: A Short-Term Longitudinal Study in Sweden. *J School Violence*.